

Մոշյան. - Մարդկային և զազանային միացած ուժերը:

Յագիերտ. - (Որոտացող ձայնով առ վասակ).
Նենգաւոր Սիւնին, թող նետուի Տիգրոսի
որդնալի բանտերուն մէջ:

Վասակ. - (Մեկուսի, աւօրեկ աչքերը ձեռքերով
գոցած) Ահ... Հայաստանայց Ոգի...

Յագիերտ. - (Պատկառանքով դիտելով մեռած
Վարդանը) Աշխարհի մէջ կայ մարդ մը որ
ասոր նմանի: (Կ'առնէ Վարդանի ձեռքը և
կը դնէ իր սրտին վրայ). Դու, Ասիոյ Արեւ,
մնաս բարով. հանգչէ խաղաղութեան մէջ:
Անհարին է որ Հայաստան քեզի հաւասար
մըն ալ կարենայ ծնանիլ: Բարեկամներ... իմ
արցունքները անարժան են այս մարդուն,
որուն կեանքը փառքով և յաղթանակներով
հիւսուեցաւ. միայն մէկ մտածութիւն ունե-
ցաւ. իր Հայրենիքին ազատութիւնը, ձիւնի
նման սպիտակ և մանիշակի պէս համեստ:

Այս խօսքերէն վերջ խորհրդաւորութեան մէջ բնա-
կու զան Ղեւոնդ Վանանդացի և Աշխեն՝ Վարդանի
մարմնոյն ի տես, մինչ երգչախումբը կ'երգէ ետեւէն.

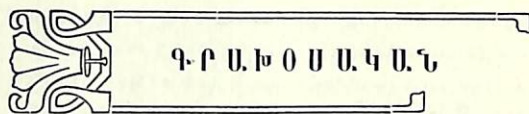
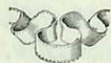
« Հայ քաջերու սուրբ հոգիներ
« Թըռան ահա լոյս կամարներ,
« Հրեշտակներէն պճնազարդուած,
« Ակունքներով լուսաճաճանչ:

« Երկրի վըրայ կոյսեր Հայոց
« Փունջ հիւսեցէք մշտադալար,
« Իբր յիշատակ յաւերժական,
« Անոնց շիրմին անմահական »:

Վ ա ռ ա գ ո յ Ր

Վ Ե Ր Զ

Հ. ՍԱՀԱԿ ՏԵՐ ՄՈՎՍԷՍԵԱՆ

Գ Ր Ա Խ Օ Ս Ա Կ Ա Ն

S. LYONNET - Les origines de la Ver-
sion Arménienne et le Diatessaron. Roma,
Pontificio Istituto Biblico, 1950.

Մեծարգոյ Հ. Լիոննէ կարեւոր և դժուարին
ուսումնասիրութեան մը ձեռնարկած է « Հայե-
րէն քարգմանութեան սկզբնաւորութիւնները
և Համարարարը » հատորին հրատարակու-
թեամբը: Գործը 302 էջ, կը սկսի Ներածու-
թեամբ մը և կը վերջացնէ Եզրակացութեամբ
մը: Բաժնուած է երեք մասերու. և առաջինով
(էջ 9-54) կը հաստատէ հայկական նախկին
թարգմանութեան մը գոյութիւնը՝ հայ աւան-
դութեան ապացոյցներով, և կոնիքիւրէ սկսեալ՝
փորձերով հայ մատենագիրներու քով գտնե-
լու առաջին թարգմանութեան մէջըբերումներ:
Կ'անցնի յետոյ ցոյց տալու հայ մատենագիր-
ներէ ու թարգմանիչներէ քաղուած օրինակնե-
րով ասոնց համաձայնութիւնը՝ հակառակ ըն-
դունուած թարգմանութեան կամ Զօհրապի հրա-
տարակութեան: Կը զբաղի ապա Եփրեմի և հայ
մատենագիրներու և թարգմանիչներու մէջ եղած
գուգադիպութիւններով, հետեւեցնելու համար հայ
առաջին թարգմանութեան գոյութիւնէն զատ,
անոր մէկ քանի յատկանիշները, մատնանշելով
հայ նախկին թարգմանութեան ոչ միայն մէկ
քանի բառերու կամ բացատրութիւններու նա-
խապատուութիւնը, օրինակ իմն՝ աշխատալը
փոխանակ վաստակալքի, ձուկն՝ փոխանակ
կետի, խաչն կամ խաչիկն՝ ոչխար կամ ոչ-
խարքի տեղ, բարեխօս փոխանակ մխրարիչ
ըսելու, եւն, այլ և կարեւոր կը նկատէ ընդհա-
նուր և գուցէ դեռ աւելի նշանակութիւն ունեցող
հակամիտութիւններ քաղել. գոր օրինակ առաջին
թարգմանութիւնը ընդհանրապէս իցէ ստորա-
դասականը կ'աւելցնէ երանի բառին Մտթ. Ե. 3
և յաջորդ համարներու վրայ (հմտ. Եփր. Ոսկ.)
Մտթ. Ժ. 2. 17 « Երանի իցէ քեզ » (Եփր.), Ղուկ.
Ա. 45 « Երանի իցէ որ » (Կիւր.), Ղուկ. ԺԱ. 27
« Երանի իցէ որովայնին » (Եփր.), Յովհ. Ի. 29
« Երանի իցէ նոցա որք » (Ոսկ.): - Ա. թարգ-
մանութիւնը կը խուսափէ անցեալի դարձուած-
քէն, մինչ Բ. թարգմանութիւնը կը հետեւի

յունարէնին. բազմաթիւ օրինակներու մէջէն
միայն Ոսկեբերանէն, Մտթ. Բ. 24 յարեաւ...
և = յարուցեալ: Գ. 7 իբրեւ ետես = տեսեալ:
Դ. 2 պահեաց = պահեալ: Ը. 2. մերձեցաւ =
մատուցեալ: Ը. 5 իբրեւ եմուտ = մտեալ: Թ.
4. գիտաց = ծանուցեալ: Թ. 9. մինչդեռ ան-
ցանէր = անցեալ: - Ասորերէնէ թարգմանու-
թեան յայտնի մէկ նշանն է անձնական դերա-
նունի մը յաւելումը, հմտ. Եփրեմի աւետա-
րանէն բերած վկայութիւններու մէջ, ինչպէս
Մտթ. Ա. 20 « մի երկնչիր դու ». Դ. 3 « ասա
դու ». Ը. 4. « երթ դու ». Ը. 10. « գտի ես ». Ժ.
16. « եղբորք դուք. եւն: - Յաւելումն երբ
մասնիկին վկայութիւն մը բերելու առնն. այս-
պէս Ոսկեբերանի մօտ. հմտ. Մտթ. Դ. 10.
Ե. 34, 43. Է. 22. Ը. 17. եւն. գործածուած
ստէպ Զօհրի կամ Եփրեմի և առ հասարակ
ասորերէնէ թարգմանութիւններու մէջ: Յաւե-
լումն ինչ մասնիկին, օրինակի համար մի միայն
Ոսկեբերանի քով. Մտթ. Ժ. 19. « մի ինչ հո-
գայցէք ». Ժ. 31. « մի ինչ երկնչիցիք ». Ժ. 16.
« մի յայտ ինչ ումեք առնիցին », եւն:

Այս և դեռ նման օրինակներով հեղինակը ցոյց
կու տայ առաջին թարգմանութեան ազդուող
մեր մատենագիրները և թարգմանիչները:

Երկրորդ մասին մէջ որ ուսումնասիրութեանը
55-194 էջերը կը բռնեն, հեղինակը հինգ զուխ-
ներու մէջ կը քննէ հայկական առաջին թարգ-
մանութեան աղբիւրները: Առաջին զուխը նուի-
րած է հայ մատենագիրներու Նոր Կտակարանէն
բերած վկայութիւններուն: Մի առ մի քննա-
դատութեան վերջին եզրակացութիւններուն հա-
մաձայն կ'անցնին մեր առջեւէն Ազատագրող,
Կորիւն, Եզնիկ իրենց ընծայուած գրքերով,
Յաճախապատում՝ որ վէպերի և վէթթերի կար-
ծիքով Ս. Մեսրոպի գործ կը նկատուի. Մանդա-
կունի իր ճառերով, Մամբրէ և Եղիշէ, Անանիա
Սիւնեցի և Ղազար Փարպեցի: Ասոնց ամէնուն
քով Լիոննէ կը փնտռէ հետքեր առաջին թարգ-
մանութեան Աւետարաններէն բերուած վկայու-
թիւններու մէջ:

Երկրորդ զուխով քննութեան բովբէն կ'ան-
ցնին մեր նախնեաց յունարէնէ թարգմանու-
թիւնները. այսինքն՝ Ոսկեբերանի Մատթէի և
Պողոսի թղթերուն մեկնութիւնները և ճառերը.
ճշդելով թարգմանութեան ժամանակները: Կիւ-

րեղ Երուսաղէմացի, Իսիդորոս Երուսաղէմացի և
Սեբերիանոս Գաբաղացի, հասնելով հետեւեալ
եզրակացութեան թէ Ոսկեբերան իր Մատթէի
մեկնութեամբ և Կիւրեղ իր Կոչումն ընծայու-
թեան գրքով կը գերազանցեն միւսները իբր
վկայ հայ առաջին թարգմանութեան:

Յաջորդ երրորդ զուխը մեր նախնեաց « ա-
սորական թարգմանութիւնները », շատ աւելի
նպատաւոր է հեղինակիս դիտած նպատակին.
սակայն կը հարցնէ իրաւամբ, թէ « Խնչ բան
պիտի արգիլէր հետեւելու դիւրին ճամբէն, և
աստուածաշունչի վկայութիւնները փոխանակ
նոր թարգմանելու, կրնային իւրացնել արդէն
իսկ իրենց և ընթերցողներուն ընտանի եղած
թարգմանութիւնը »: Բայց կը պատասխանէ.
« որովհետեւ ասորի հեղինակներուն յիշատա-
կութիւնները, քիչ զարտուղութեամբ, հին ասո-
րականին կամ նոյն իսկ Համաբարբառին ըն-
թերցուածներն են, այսինքն ճիշտ անոնք որ
մենք գտանք հայ առաջին թարգմանութեան մէջ,
և պիտի չկարենանք երբեք գիտնալ թէ արդեօք
հայ թարգմանիչը զանոնք առած է իր թարգ-
մանութեամբ թէ ընդօրինակելով: Զօհրի հա-
մար երկրորդ կարծիքը ստոյգ է, կ'ըսէ, քիչ
շատ, իսկ Եփրեմի համար՝ հաւանական »:

Գրախօսականի մը սահմաններէն պիտի հե-
ռանայի եթէ ներկայ հատորիս վրայ ճշգրիտ
զաղափար մը ընթերցողներուս փորձէի տալ,
ինչ որ կարեւոր էր անշուշտ նման խցճամիտ և
մանրաքնին ուսումնասիրութեան մը համար. և
Լիոննէ ամէն գնահատանքի արժանի է սուրբ
Գրքի առաջին հայ թարգմանութեան վրայ մին-
չեւ այսօր գրուած հայ և օտար քննութիւնները
իր այս հատորին մէջ ամփոփելուն, և իր յա-
տուկ աշխատանքը բերելուն՝ օրինակներով հաս-
տատելու հայերէն առաջին թարգմանութեան
վրայէ եղած վրացական թարգմանութիւնը:
Այս է չորրորդ զուխն 144-165 էջերուն նպա-
տակը:

Իսկ հինգերորդ զուխով (էջ 166-178) մեր
ծիտական գրքերէն՝ Ժամագրքի և Մաշտոցի
վկայութիւններով կը զբաղի, ու հետեւելով Հ.
Էսապալեանի՝ առաջինէն օրինակ կը բերէ Զա-
քարիայի օրհնութեան մէջ եղած տարբերու-
թիւնը, և Ս. Կուսին Մեծացուցելին մանր զա-
նազանակները: Իսկ Մաշտոցին համար, առաջ-
նորդ առնելով Կոնիքի իր ուսումնասիրութիւնը,
կը յիշատակէ Մտթ. ԺԱ. 25-30 համարներուն

տարբերակները. « յայնմ ժամու » փոխանակ « ժամանակի »: « ասէ » փոխանակ « ասէ ցնոսա » ըսելու. « աշխատեալք » փոխանակ « վատա-կեալք »-ի. « ծանրաբեռներ » « բեռնաւորք »-ի տեղ: Գարձեալ Զակքէսի պատմութեան (Վուկ. ԺԹ. 1-10) և մեղաւոր կնոջ դէպքին (Վուկ. Է. 36-50) և Յիսուսի՝ վաճառողները տաճարէն վտարելու անցքին մէջ (Մտթ. ԻԱ. 12-16)-եղած տարբերակները, որոնց վրայ հաստատուած կը հարցնէ մեծարգոյ հեղինակը. « Ուսկից առաջ կու գայ Աւետարանի ձեռագիրներէն որոշակի տեսնուած քիչ շատ անկախ աւանդութեան մը գոյութիւնը »: ու կը պատասխանէ. « Ինչպէս որ Ժամագրքին աւետարանական օրհնութիւնները, Մաշտոցին ալ ընթերցուածները կը զըտնուին մեծ մասամբ Տատիանոսի վկայութիւններու մէջ, և հաւանական է որ աստուածաշնչի թարգմանութեան նախկին բնագիրը վերադրու-նողներու ձեռքը անցնելէն առաջ շատ աւելին կը պարունակէր այդ վկայութիւններէն »: Այդ դեօք անոնք նախկին հայ թարգմանութեան տաճարային առաջ առնուած են թէ ուղղակի Համաբարբառէ կախումն ունեցող ասորի ծիսարանէ մը, գիրքին չէ, կ'ըսէ, վճիռ մը տալը:

Լիոննէ վեցերորդ գլխուն մէջ (179-194) կը քննէ այժմեան թարգմանութիւնը և իր գրչա-գիրները. պիտի չկարենանք հետեւիլ բոլոր այս մանրամասնութիւններուն, թէ՛ն գիտական խորք ունենայ, կը բաւէ մեզի գիտնալ հեղինակին հանած հետեւանքը որ կը պարզէ հետեւեալ ձեռքով. « Ոչ միայն վրացերէն թարգմանութիւնը, այլ և հայ գրչագրական աւանդութիւնը և նոյն իսկ Զոհրապի հրատարակութիւնը, ամէնքն ալ ցոյց կու տան թէ ճիշդն այժմեան թարգմանութիւնը անցեալի հետ կապ մը կը պահեն: Այս անցեալն է զոր պիտի ուսումնասիրենք այժմ, աւելի մօ-տէն, ջանալով որոշել, եթէ հնար է, օգնու-թեամբ ապացոյցներուն քաղուած աղբիւրներէն՝ զորս տարրալուծեցինք, իմանալու փափաքով առաջին թարգմանութեան ինչ ըլլալը, այսինքն իրեն իբր օրինակ ծառայող բնագիրը »:

Այսպիսի խորհրդածութեամբ մը կը փակէ հեղինակը իր գրքին երկրորդ մասը, սկսելու համար երրորդը՝ որու տիպոսն է « հայերէն առաջին քարգմանեալ ծառայող քննարկը » (197-274): Այս մասն ալ դարձեալ վեց գլուխ-

ներով կը վերլուծէ ձեռնհասօրէն և համբերու-թեամբ:

Հախ ուզելով ապացուցանել առաջին հայ թարգմանութեան Տատիանոսի համաբարբառէն ուղղակի կախուիլը, կը բացատրէ թէ ինչ մե-թոտով կրնայ հասնիլ այս փաստին (Ա. ԳԼ.): Եթէ երկու կատարելապէս ծանօթ իրեր, կ'ըսէ, իրարու հետ համեմատել պէտք ըլլար, օրինակ իմն, նորագիւտ այս ինչ գրչագիրը աւետարան-ներու ընկալեալ բնագրին հետ, ապացոյցը որչափ ալ դժուարին՝ սակայն գէթ հաստատուն գետնի վրայ կը կատարուէր:

Առաջին հայ թարգմանութեան համար պարզ է խնդիրը. ոչ մէկ ամբողջական ձեռագիր մինչեւ օրս: Ոչ մէկ պատմիչ որ կը ծանօթացնէ մեզի այս թարգմանութիւնը, կամ կը ներկա-յացնէ զայն ինչպէս որ կատարուած է: Պահուած ընթերցուածներն ալ կրնային սրբագրութեան ենթարկուիլ թէ թարգմանչէն և թէ բազմաթիւ ընդօրինակողներէ: Եւ ինչ որ համեմատութեան առաջին եզրին համար ստոյգ է, նոյնն է երկրորդին համար ալ: Doura-ի պատմութիւնէն գտաւ, Տա-տիանոսի գրուածքը մեզի ծանօթ է երկրորդա-կան աղբիւրներու միջոցով, որոնցմէ ոչ մէկը կը ներկայանայ իբր նախկին գրութեան մը ճիշտ օրինակութիւն կամ հաւատարիմ թարգմանու-թիւն: Ամենէն հին վկան՝ Եփրեմի մկկնէրիւնն է, զուցէ ամենէն վստահելին ալ: Բայց հոս ալ Տատիանոսի կը հասնինք գէթ երկու ճամբով - հայ թարգմանչին և ինքնին Եփրեմի միջնորդութեամբ - որոնցմէ երկուքն ալ իրենց առջեւ գտնուած օրինակին ապահովապէս կրել տուած են այս կամ այն փոփոխութիւնը:

Լիոննէ այս ոճով Համաբարբառի և անոր արարքներն ու պարսկերէն թարգմանութեան հետքերուն վրայէն երթալով, ինչպէս նաեւ լա-տին թարգմանութիւններուն հետեւելով, և նոյն ինքն Տատիանոսի իր Համաբարբառը կազմելու համար գործածած ասորի բնագիրը հետագօ-տելով կը հասնի այս եզրակացութեան՝ թէ բո-լոր այս վկաներուն մէջէն անտարակոյս ամէնէն վստահելին է Զգոնը: Եւ թէ անշուշտ առանձնա-բար ոչ մէկ վկայ՝ ըլլայ ան հայերէն առաջին թարգմանութիւնը, ըլլայ Տատիանոսի Համա-բարբառը, բացարձակ ապահովութիւն չեն տար, և թէ մէկ միայն կամ սակաւաթիւ բնագրի օգնութեամբ յօրինուած փաստը՝ խախտու է: Ուստի կը գիմէ հայկական առաջին թարգմա-

նութեան և Տատիանոսի հաւանական վկաներու մէջէն կարելի եղածին չափ բազմաթիւ ընթեր-ցուածներ փնտռելու մեթոտին, որ իր հատորին երրորդ մասին Բ. Գ. Գ. գլուխներու նիւթն է:

Հինգերորդ գլուխով նախկին հայերէն համա-բարբառի մը գոյութիւնը կը փնտռէ Լիոննէ: Հայերը արդեօք իրենց մայրենի լեզուով աւե-տարանները անշատ վիճակին մէջ ընդունեցան թէ համաբարբառի ձեւին տակ. դժուարին հարց մըն է:

Եւր դարու կէսին, այն է մինչեւ Փէշիթթայի երեւումը, Համաբարբառը « խաղաղօրէն տիրած էր Սիրիոյ մէջ ասորի լեզուով » ըստ Լա-կրանժի: Ուստի ճիշտ այն ատեններն էր երբ կը պատրաստուէր հայերէն առաջին թարգմա-նութիւնը. աւետարանական միակ բնագիրը՝ որ սովորաբար կը գործածուէր ծիսական պաշտա-մունքներու մէջ, որովհետեւ յունասէր Ղազար Փարպեցիի ըսածին համեմատ « Եկեղեցւոյ ա-րարողութիւնները և Ս. Գրքի ընթերցումը ասորի լեզուով կը կատարուէին հայ վանքերու և եկե-ղեցիներու մէջ »: Հայերը որ ազգային պաշտա-մունք մը կը փափաքէին հաստատել, ստիպուե-ցան այդ պաշտամունքին կարեւոր գրքերը թարգ-մանել, Հին ու հնոր կտակարաններուն հետ: Գալով աւետարանին, վարժուած կարգաւու ա-սորի համաբարբառը, իրենց շատ բնական պէտք էր երեւալ հայերէն համաբարբառ մ'ունենալու գաղափարը. և, ընդհակառակն չի տեսնուիր որ հին - ասորի անշատ աւետարանները ազդեցու-թիւն մ'ըրած ըլլան. և որչափ մօտէն քննենք ասորի հին մատենագիրներու մէջբերումները, այնչափ աւելի յայտնի կը տեսնենք որ Համա-բարբառէն կ'առնեն անոնք:

Արդ, հին հայ մատենագիրներու Աւետարանէն վկայութիւն բերելու կերպը կը նմանի առաւե-լապէս ասորի գրողներու ձեւին: Ի բաց առեալ քանի մը զարտուղութիւններ, որոնք աւելի ըստ երեւոյթին են քան թէ իրական, աւետարան-ներէն վկայութիւն բերող ամէնէն ճոխ հեղի-նակը՝ Ազաթանգեղոս, կարծես միայն համաբար-բառէն կ'օգտուի: Այլուր յիշեցինք աչքի գար-նող հակասութիւնը այն կերպին որով կը յիշէ ան Աւետարանի միւս բոլոր վկայութիւնները՝ ուր շատ անգամ մէջբերումը կը նմանի Ե-փրեմի վկայութեան, ու այն կերպին՝ որով Ղուկասու յառաջաբանին երեք վկայութիւնները կը գնէ, անմիջան Համաբարբառին. հոս ամէն

անգամ աւետարանիչը յայտնապէս յիշուած է և մէջ բերած վկայութիւնը ճիշտ Զոհրապի բնա-գրին նման է: Կորին, Եզնիկ, Յաճախապա-տում, Մանգակունի ալ տարբեր ընթացք չու-նին: Եզնիկի ցանցաւ աղանարկութիւնները կը նմանին աւելի մեկնութիւններու, Մամբրէ միայն կը տարբերի, եթէ երեք վերեւ յիշուած (էջ 82) երկու վկայութիւնները իրօք իրեն կը պատ-կանին:

Տարակոյս չկայ որ հայ ինչպէս և ասորի մատենագիրները գիտէին չորս աւետարաններու գոյութիւնը Մատթէոսէ, Մարկոսէ, Ղուկասէ և Յովհաննէսէ, սակայն եթէ հայերէն թարգմա-նութիւնը ուսկից փոխ կ'առնէին իրենց վկայու-թիւնները անշատ աւետարանիչներէն ըլլար, տարօրինակ պիտի չըլլար որ բնաւ չընծայէին ամէն մէկ աւետարանչին իր վկայութիւնը: Ու երբ Ազաթանգեղոս զայն կ'ընէ, ինչու ընթեր-ցուածները՝ գէթ այժմեան բնագրին մէջ, չեն համապատասխաներ առաջին թարգմանութեան, այլ ճիշտ Զոհրապի հրատարակութեան:

Այս եղելութիւնները կը նպաստեն կարծելու թէ առաջին թարգմանութիւնը ոչ թէ անշատ Աւետարաններէն էր այլ համաբարբառէ մը:

Հուսկ, վեցերորդ՝ կամ իր աշխատասիրու-թեան վերջին գլուխով հեղինակը կը ջանայ ցոյց տալ անցքը՝ համաբարբառէն անշատ աւետա-րաններու: Կ'ենթադրէ թէ ինչ որ պատահած է ասորականին՝ համաբարբառով մը հասնիլ չորս անշատ աւետարաններու, նոյնը եղած է նաեւ հայ առաջին թարգմանութեան, որ Մաշտոց - Մեսրոպի ձեռքով 412-414 կատարուած ըլլալ կը թուի ասորերէնէ. մինչ Ս. Սահակի խնամքով եղած վերաքննութիւնը Կ. պոլսէն բերուած յոյն ձեռագիրներու վրայէն, 431 և 439ի մէջ լրա-ցած կ'ենթադրուի: Օրմանեանի խօսքով ալ կը հաստատէ թէ, « Հայ Աստուածաշունչը՝ ինչպէս որ կը ներկայանայ այսօր, միակ բնագրի մը զուտ թարգմանութիւնը չէ, այլ ընտրողական աշխատանք մը զանազան թարգմանութիւննե-րու և այլ և այլ բնագրիներու »:

Յամենայն դէպս, կը յաւելու Լիոննէ, որովհետեւ հայ մատենագիրները մինչեւ Եւր դարու վերջը և հաւանօրէն անկէ վերջն ալ առաջին թարգմանութիւնը գործածած ըլլալ կը թուին, չի հետեւիր որ Բ. թարգմանութիւնը դեռ գոյու-թիւն չունէր. ընդհակառակն երկրորդ թարգ-մանութիւնը բովանդակելուն պատճառաւ իր

մէջ, օրինակ իմն Յովհ. ԺԹ. 20 « դադմատե-
րէն » (հմմտ. Ղուկ. ԻԳ. 38), կարելի է հե-
տեւանք հանել թէ սա աւելի ուշ թարգմանուած
ըլլայ, Յուստինանոսի ԶԻԴ դարուն լատին Գաղ-
մատեան Արեւելեան կայսրութեան կցելուն. բա-
ցատրութիւնս կրնայ վերաքննողի մ'ընծայուիլ:
Իրօք ալ վրացերէնի մէջ չի գտնուիր, մինչ Ա-
զաթանգեղոսի մէկ անցքին մէջ կայ, և ուր
Մէյյէ կը նկատէ վերջէն եղած յաւելուած մը
յոյն թարգմանութեան մէջ:

Հեղինակը կը վերջացնէ իր գիրքն ըսելով.

Հ. Բ. ԶՐԱՔԵԱՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՐՁԱԳԱՆԳ

ՓՐՈՓ. ՇԱՐԼ ՏԵՏԵԱՆ

Ս. ՂԱԶԱՐՈՒ ՄԷՋ

Բախտն ունեցանք տարուոյ Յունուար 24-ին
Ս. Ղազարու մէջ ողջունելու՝ Սորպոնի ակա-
նաւոր ուսուցչապետներէն՝ Փրոֆ. Շարլ Տե-
տեանը, որ ներկայիս յիշեալ համալսարանին
մէջ հասկանալի գրականութեան ամպիրոնի
դասախօսն է: Ան իտալիա կու գար՝ Ֆիրենցէ,
Փիզա և այլ քաղաքներու մէջ գրականութեան
նկատմամբ շահեկան բանախօսութիւններ կա-
տարելու, ֆրանսական ներկայացուցիչի պաշ-
տօնական հանգամանքով. արդէն հանդիպած
էր Զուիցերիա, ուր նոյնպէս մէկ քանի ճառա-
խօսութիւններ կատարեր էր:

Իտալիա գալուն՝ նուիրական պարտականու-
թիւն մը նկատեր էր նաեւ այցելել Ս. Ղազարը,
ընդառաջ երթալով Փարիզի մեր Միլիթարեան
Հայրերու ազնիւ առաջարկին:

Փրոֆ. Շ. Տէտեան, բնիկ Իզմիրցի է և
հպարտ կը զգայ ինքզինք իր հայկական ծա-
գումով: Ան արդարեւ հայութեան պարծանքնե-
րէն մէկն է Ֆրանսայի մէջ:

Համակրելի, ազնուական և ընտանի բնաւո-
րութեամբ՝ քիչ ժամանակուան մէջ ծանօթացաւ
Վանքի բոլոր Հայրերուն հետ: Հայրենասիրա-
կան ջերմ զգացումներով համբուրեց այն ձե-
ռագիր արծաթապատ աւետարանը (Աւետարան
ՃԱ. Թիւ 1706), ուր իր գերզատանին նա-
խահայրերը յիշատակարան մը արձանագրած են
շուրջ երեք դար առաջ:

« Առ այժմ թող բաւէ մեր փորձը հաստատելու
թէ Աւետարաններու ներկայ թարգմանութիւնը
պէտք է որ այլ եւս համարուի տեսակ մը
« ոչինչ » ծնունդ՝ հանճարեղ թարգմանչի մը,
այլ արդիւնք երկար և տքնաշան աշխատանքի,
որուն մեկնակէտը եղած պիտի ըլլայ Տատիա-
նոսի համաբարբառին թարգմանութիւնը. իսկ
հասնելիք կէտն էր իր ամբողջութեան մէջ այն-
քան ճշգրիտ և միանգամայն այնքան վսեմ թարգ-
մանութիւն մը, զոր կրցան անուանել « թարգ-
մանութիւններու թագուհին »:

Փրոֆ. Տէտեան հիացումով դիտեց վանքի
գրադարանը, ձեռագրատունը, հայկական նկար-
ները, հնախօսական հաւաքածոները, տպարանը:

Կէսօրէն վերջ, վանքի ընթերցասրահին մէջ,
(ուր տեղի կ'ունենան գիտական հաւաքոյթները)
Գերպ. Աբբահօր և բոլոր ՎՎ. Հայրերու, ինչ-
պէս նաեւ բարձրագոյն դասու աշակերտներու
ներկայութեան, Փրոֆ. Տէտեան խօսք առնե-
լով՝ նախ շնորհակալութեան և համակրանքի
ջերմ զգացումներով գրուած Մեծն Միլիթարի
և անոր յաջորդներու գործունէութիւնը, որուն
արդէն մօտէն ծանօթ էր. ներկայ այցելու-
թեամբ խորապէս տպաւորուած՝ հաճոյքով նկա-
տեց Ս. Ղազարը իբրեւ որբան հայ մշակոյթի:

Ինք, իբրեւ ներկայացուցիչ ֆրանս. պետու-
թեան, յիշեց նաեւ այն հոգեկան աղբսը որ
հայ և ֆրանս ժողովուրդներուն մէջ գոյացած
է խաչակիրներու օրերէն: Այդ աղբսը, ըսաւ
ան, այսօր ալ աւելի սերտ է, և գրաւականն է
ապագայ բարօրութեան:

Հուսկ ծայր տուաւ ընտանեկան խօսակցու-
թիւն մը, ուր զանազան հարցումներ ուղղուե-
ցան Յարգ. Փրոֆէսօրին, նկատմամբ Ֆրան-
սայի ներկայ գրական վիճակին և հոսանքնե-
րուն, Ֆրանսայի մէջ ծաղկող ու ծանօթ հայ
գրագէտներուն և գիտնականներուն՝ որոնք Ֆրան-
սերէն կը գրեն ու ֆրանսական բարձր շրջա-
նակներուն մէջ համբաւ ունին: Ատոնցմէ մին
է նաեւ Փրոֆ. Շարլի հարազատ եղբայրը՝ Քրիս-
տիան Տետեան, ծանօթ իր բազմաթիւ վէպե-
րով ու քերթողական արտագրութիւններով:

Համակրանքի ջերմ զգացումներով ու փոխա-
դարձ յաջողութեան անկեղծ մաղթանքներով

բաժնուեցանք մեր սիրելի հիւրէն, որուն հետ
թանկագին ժամեր անցուցինք:

ԹՂԹԱԿԻՑ

ՔԱՂԿԵՐՈՒՆԻ ԺՈՂՈՎԻՆ 1500-ԱՄԵԱԿԸ ՎԵՆԵՏԻԿԻ ՄԷՋ

Վենետիկի Պատրիարքութիւնը մեծ հանգէ-
տով Յունուար 20-27 շրջանին, ութօրեայ տօ-
նախմբութեամբ փառաւորեց Քաղկեդոնի Ս.
Ժողովին 1500-ամեայ յոբելեանը, որուն իր
սիրայօժար մասնակցութիւնը բերաւ Միլիթա-
րեան Միաբանութիւնը, ներկայացնելով հայ
ծէտն ու եկեղեցին:

Սրբազան արարողութիւններու և քարոզ-բա-
նախօսութիւններու վայր ընտրուած էր Ս. Զա-
քարիա եկեղեցին, ուր կը հանգչին մարմինները
Յովհ. Մկրտչի Հօր և Աղեքսանդրի Ս. Աթա-
նաս հայրապետին:

Եօրեայ աղօթքներով նախ ժողովուրդը պա-
տրաստական շրջան մը բոլորեց 17-19 Յու-
նուարին:

Յունուար 20-ին առաւօտ կատարուեցաւ յու-
նածէս պատարագ մը, իսկ երեկոյան՝ Վենե-
տիկի կղերանոցի եկեղեցական պատմութեան
ուսուցչներէն մին կատարեց առաջին բանա-
խօսութիւնը՝ բացատրելով Քաղկեդոնի ժողովին
պատմականը: Եկեղեցին լի էր հոծ բազմու-
թեամբ: Բանախօսութենէն վերջ իսկոյն տեղի
ունեցաւ հայածէս արարողութիւն մը. Ուխ-
տիս Գերպ. Աբբահայրը զգեստաւորուած, սար-
կաւագներով ու դպիրներով բարձրացաւ աւագ
խորան. հանդիսապէս երգուեցաւ « Ով հրաշալի
նախահարր » ԳԶ շարականը, ապա Ս. Հա-
ղորդութեան պաշտամունքը կատարուեցաւ, որ
փակուեցաւ աղաչական « Տէր ողորմեա » ու, ըստ
Կոմիտասեան եղանակին:

Այսպէս տեղի ունեցաւ բացումը յոբելինական
շրջանին, մասնակցութեամբ լատին, յոյն և
հայ եկեղեցիներու:

Յաջորդաբար ութ օր, ամէն առաւօտ պա-
տարագ մատուցուեցաւ Ս. Աթանասի խորանին
վրայ, յատուկ աղօթքներ կատարուեցան եկե-
ղեցիներու միութեան համար. իսկ երեկոյները
շարունակուեցան բանախօսութիւնները անուա-
նի ուսուցիչներու և մասնագէտներու կողմէ:
Գլխաւոր նիւթերն էին. « Յիսուս Քրիստոս՝

Աստուածաւարդ », « Յոյն եկեղեցոյն յեղա-
շրջումը՝ Քաղկեդոնի ժողովին ետք », « Քրիս-
տոսի դիմագիծը՝ Ռոմա աստուածաբանութեան
մէջ » եւն, եւն...:

Վերջին օրը, Յունուար 27, վերապահուած
էր հայ եկեղեցոյ: Առաւօտեան տասին սկսաւ
հայածէս հանդիսաւոր պատարագը, զոր կը մա-
տուցանէր Ուխտիս Գերպ. Աբբահայրը՝ Գերպ.
Սրապիոն Վրդ. Ուլուհոճեան, առնթերակայու-
թեամբ բազմաթիւ սարկաւագներու: Երգեցո-
ղութիւնը կատարեց վանքի դպրաց խումբը:

Հակառակ անձրեւային եղանակին, եկեղեցին
լի էր հաւատացեալներով. ներկայ էին նաեւ
քաղաքիս հայ ընտանիքներէն շատեր:

Մեծղի տաճարին խորհրդաւոր կամարներուն
տակ այս առաջին անգամը չէր որ կը բարձրա-
նար հայ երգն ու աղօթքը, անձառ Գառին զո-
հաբերումով: Ընդհանրապէս ամէն տարի, Ս.
Աթանասի տօնին կը կրկնուի այդ. սակայն այս
անգամ շատ աւելի հանդիսաւոր և երկուղած:

Երեկոյեան տեղի ունեցաւ փակման արարու-
ղութիւնը, ի ներկայութեան Վենետիկի Ամե-
նապատիւ Պատրիարքին, Ուխտիս Ընդհ. Աբ-
բահօր և եկեղեցական բոլոր ներկայացուցիչ-
ներուն: Օրուան բանախօսն էր Վ. Հ. Եղիա
Վրդ. Փէլիկեան, Ընդհ. Ատենադպիր Միաբա-
նութեան, որ զեղեցիկ ու անսպաթաք իտալե-
րէնով ներկայացուց « Հայ Եկեղեցին և Քաղ-
կեդոնի ժողովը » բնաբանին տակ, այն բոլոր
յարաբերութիւնները և աստուածաբանական
տուեալները որով երեւան կու գար հայ եկե-
ղեցոյ հարազատ վարդապետութիւնը, հակա-
ռակ բռնագրգռիկ և մոլար մեկնութիւններու:
Հուսկ զոհաբանական աղօթքներով և Ս. Ա-
թանասի նուիրական նշխարներուն խնկարկու-
թեամբ աւարտեցաւ արարողութիւնը:

Ուխտիս Ընդհ. Աբբահայրը և ներկայ Հայ-
րերը իսկոյն փութացին յայտնելու իրենց խորին
յարգանքն ու խնդակցութիւնը Վենետիկի Գեր-
երջանիկ Պատրիարքին, որ իր կողմէ անկեղ-
ծօրէն շնորհակալութիւն յայտնեց Միաբանու-
թեանս՝ այս անգին մասնակցութեան համար,
օրհնեց ու մաղթեց արդիւնաշատ գործունէու-
թիւն ի փառս Ազգին և Եկեղեցոյ:

Այստեղ հաճոյքով կու տանք ամփոփոյթը Հ.
Եղիա Վ. Փէլիկեանի հմտալից բանախօսու-
թեան:

Բանախօս Հայրը նախ ակնարկեց Պիոս ԺԲ.